

УДК 81'37 615.825(=133.1+161.2)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ ФІЗИЧНОЇ Й МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Коваль Р. С.

Львівський державний університет фізичної культури

Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичних особливостей термінології фізичної й медичної реабілітації у французькій та українській мовах на матеріалі сучасних тлумачних словників відповідного напрямку. Розглянуто основні способи творення термінів зазначеної галузі, явища синонімії, антонімії, метафори та фразеологічні одиниці. Окреслено перспективи подальших досліджень та обґрунтовано необхідність роботи над перекладним словником.

Ключові слова: термінологія фізичної й медичної реабілітації, термін, лексико-семантичні особливості, французька мова, українська мова.

Коваль Р. С. Лексико-семантические особенности терминологии реабилитации во французском и украинском языках. Статья посвящена исследованию лексико-семантических особенностей терминологии физической и медицинской реабилитации во французском и украинском языках на материале современных толковых словарей соответствующего направления. Рассмотрены основные способы создания терминов указанной области, синонимы, антонимы, метафоры и фразеологические единицы. Определены перспективы дальнейших исследований и отмечена необходимость работы над переводным словарем.

Ключевые слова: терминология физической и медицинской реабилитации, термин, лексико-семантические особенности, французский язык, украинский язык.

Koval R. S. Lexical and semantic features of terminology of physical and medical rehabilitation (based on the French and Ukrainian languages). The article is devoted to the investigation of lexico-semantic features of terminology of physical and medical rehabilitation in French and Ukrainian languages on the material of modern explanatory dictionaries of corresponding themes. Considered the main methods to create terms in mentioned fields, synonyms, antonyms, metaphors and phraseological units. Determined perspectives of further researches and stated the necessity to work on a translation dictionary.

Key words: terminology of physical and medical rehabilitation, term, lexical and semantic features, French, Ukrainian.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Спочатку розглянемо визначення медичної та фізичної реабілітації. Реабілітація медична – сукупність заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, усунення патологічного процесу, запобігання ускладненням, відновлення або часткова компенсація порушених функцій, протидія інвалідності, підготовка тих, котрі одужають, та інвалідів до побутових і трудових навантажень [12, 33]. Реабілітація фізична – це застосування з лікувальною і профілактичною метою фізичних вправ і природних чинників у комплексному процесі відновлення здоров'я, фізичного стану й працездатності хворих та інвалідів [12, 33].

Протягом останніх двох років на сході України тривають бойові дії, що призводять до невпинного зростання кількості неповносправних людей. Не варто забувати про людей з обмеженими можливостями від народження, через перенесене захворювання, постраждалих унаслідок техногенних катастроф, виробничих чи побутових травм тощо.

Усі вони потребують реабілітації, головними завданнями якої є: а) функціональне відновлення (повне або компенсація при недостатньому відновленні чи відсутності відновлення); б) пристосування до повсякденного життя й праці; в) залучення до трудового процесу; г) диспансерний нагляд за реабілітованими [8, 18].

З метою надання якісної та кваліфікованої допомоги неповносправним людям українські фахівці активно співпрацюють зі своїми закордонними колегами, переймаючи їхній досвід, беруть участь у міжнародних конференціях і семінарах. Однак певною перешкодою для них є відсутність спеціалізованих перекладних словників, які є важливими для ефективної наукової комунікації.

Окрім цього, як зазначають мовознавці, нині постала необхідність у формуванні національної термінології, у складанні термінологічних словників, які б відповідали світовим стандартам, з метою виведення національної термінографії на світовий рівень, що залежить також і від правильного відтворення українською мовою запозичених термінів, їх правильного використання тощо. Тому важливим є дослідження як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних факторів, що впливають на створення

(головним чином перекладачами) нових термінів у національних терміносистемах, якщо відповідний еквівалент у мові перекладу відсутній, а також виявлення механізму термінологічного планування з погляду мовних інтерференцій, тобто свідомого чи підсвідомого втручання в мову з метою лексичної модернізації і стандартизації [1, 6].

Актуальність статті зумовлюється необхідністю порівняльного аналізу термінології фізичної та медичної реабілітації французької й української мов. Дослідження є однією зі складових ланок укладення перекладного словника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Французькою, українською та російською мовами було опубліковано низку тлумачних словників [9; 10; 11; 12; 14; 15], у яких ґрунтовно представлені поняття реабілітації з відповідними визначеннями. У попередніх статтях увага авторки була сконцентрована на абрєвіатурах [2], епонімах [3], запозиченнях [4] і топонімах [5] у термінології реабілітації французької та української мов.

Мета статті полягає у виявленні лексико-семантичних особливостей грецьких і латинських терміноелементів, синонімії, антонімії, метафори та фразеологічних одиниць у рамках термінології фізичної й медичної реабілітації французької та української мов. Основними методами дослідження був метод суцільної вибірки, лексико-семантичного аналізу та порівняльний метод. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання: відібрати терміни фізичної й медичної реабілітації зі спеціалізованих лексикографічних праць [9; 10; 11; 12; 14; 15] та здійснити їх семантичний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши відповідні лексикографічні праці, ми бачимо, що грецькі та латинські терміноелементи відіграють важливу роль у творенні термінів галузі реабілітації. Терміноелемент – поняття термінознавче, за формою збігається зі словом чи його частиною, але не співвідноситься з ними ні за семантикою, ні за функціями [6, 32]. Греко-латинські морфеми, які лежать в основі міжнародних терміноелементів, відповідають вимогам точності, короткості й однозначності терміна. Тому давньогрецька й латинська мови є потужним джерелом для українського термінотворення [6, 16].

Розглянемо кілька прикладів. Терміноелементи "hyper" / «гіпер» указує на збільшення чогось і "hypo" / «гіпо» має протилежне значення, утворюють такі терміни: "hypertonie" (f) / «гіпертонія», «підвищений артеріальний тиск»; "hypertrophie" (f) / «гіпертрофія», «збільшення органу або його частини»; "hyperthermie" (f) / «гіпертермія», «стан організму, який характеризується підвищеною температурою тіла»; "hyperplasie" (f) / «гіперплазія», «надлишковий ріст тканини»; "hyperreflexivité" (f) / «гіперрефлексія», «збільшення сегментарних рефлексів»; "huxorie" (f) / «гіпокісія», «стан, який виникає при недостатньому надходженні кисню до тканин організму або при порушенні його утилізації в процесі біологічного окислення»; "hypotrophie" (f) / «гіпотрофія», «збільшення органу або його частини внаслідок збільшення об'єму і (або) кількості

клітин»; "hypotonie" (f) / «гіпотонія», «знижений тиск м'язів» або «понижений тиск»; "hyporéflexie" (f) / «гіпореклексія», «зниження рефлексів»; "hypoplasie" (f) / «гіпоплазія», «неповний розвиток органу чи тканини». Терміноелементи "poly" / «полі» вказує на велику кількість і «topo» / «моно» зі значенням «один, єдиний» утворюють такі терміни: "polyhandicap" (m) / «людина з численними фізичними вадами»; "polyarthrite" (f) / «поліартрит», «множинний артрит»; "polyplégie" (f) / «поліплегія», «параліч кількох кінцівок»; "polynévrite" (f) / «поліневрит», «множинне запалення периферичних нервів»; "polydystrophie" (f) / «полідистрофія», «наявність численних аномалій органів і тканин»; "monothermie" (f) / «відсутність добових коливань температури тіла»; "monoarthrite" (f) / «моноартрит», «запалення одного суглоба»; "monoplégie" (f) / «моноплегія», «параліч однієї кінцівки»; "mononévrite" (f) / «моновевіт», «запалення одного нерва»; "monothérapie" (f) / «монотерапія», «терапія одним препаратом». Наведені приклади показують значення терміноелементів у творенні антонімічних понять у галузі реабілітації. Проаналізуємо також інші випадки. Терміноелемент "hémot" / «гемо»: "hémodynamique" (f) / «гемодинаміка», «динаміка кровообігу»; "hémoglobine" (f) / «гемоглобін»; "hémophilie" (f) / «гемофілія»; терміноелемент "dys" / «дис»: "dyskinésie" (f) / «дискінезія», «порушення скоординованих рухових актів»; "dysfonction" (f) / «дисфункція», «порушення функції»; "dyspraxie" (f) / «диспраксія», «порушення цілеспрямованих рухів» або «порушення функції якого-небудь органа»; терміноелемент "hēmi" / «гемі»: "hēmiaparésie" (f) / «геміпарез», «односторонній парез»; "hēmiatrophie" (f) / «геміатрофія», «половинна атрофія»; "hēmiialgie" (f) / «геміалгія», «біль в одній половині тіла»; терміноелемент "hēma" / «гема»: "hēmarthrose" (f) / «гемартроз», «накопичення крові в порожнині суглоба»; "hēmangiome" (m) / «гемангіома», «доброякісна пухлина кров'яних судин»; "hēmangiectasie" (f) / «гемангіектазія», «розширення кров'яних судин»; терміноелемент "par" / «пар»: "paresthésie" (f) / «парестезія», «порушення чутливості»; "paramnésie" (f) / «парамнезія»; "paraplégie" (f) / «паралплегія», «параліч верхніх або нижніх кінцівок»; терміноелемент "hydro" / «гідро»: "hydrothérapie" (f) / «гідротерапія», «водолікування»; "hydrocéphalie" (f) / «гідроцефалія», «водянка головного мозку»; терміноелемент "re" / «ре»: "réadaptation" (f) / «реадаптація», «реабілітація»; "rééducation" (f) / «відновлення порушених функцій органу», «реабілітація неповносправних»; "réinsertion" (f) / «реадаптація», «включення в суцільне і професійне життя», «реабілітація» etc. Усі терміни утворені за моделлю терміноелемент + основний термін.

Тепер проаналізуємо функціонування синонімів у термінології реабілітації. О. О. Селіванова трактує синонімію як розбіжні за звучанням і написанням лексеми одного частиномовного статусу або одиниці переважно одного мовного рівня (морфеми, граматичні форми, синтаксичні конструкції, фразеологізми) із близькими чи тотожними значеннями

[13, 540]. Відомо, що одним із найбільш важливих питань сучасної лінгвістики вважають явище термінологічної синонімії, оскільки відношення між термінами відіграють важливу роль у їхній системній організації. Синонімію в термінології традиційно вважають негативним явищем, що пов'язано з однією з найважливіших ознак терміна, яка передбачає відсутність у нього синонімічних відповідників [8, 147].

Розглянемо кілька прикладів: французький термін *“invalidé”* (m, f) / «інвалід», «неповносправна людина», має синоніми *“infirmé”* (m), *“mutilé”* (m), *“handicapé (m) physique”*. Однак кожний термін має власні смислові відтінки. *“Invalidé”* (m, f) уживається зі значенням «недієздатний», *“infirmé”* (m) означає «каліка», «хронічно хворий», *“mutilé”* (m) – «каліка», *“handicapé (m) physique”* – «людина з фізичними вадами». Французький термін *“réadaptation”* (f) зі значенням «реадаптація», «реабілітація» має синоніми *“rééducation”* (f), який перекладається українською мовою «відновлення порушених функцій органу», «реабілітація неповносправних»; *“réinsertion”* (f) – українською «реадаптація», «включення в суспільне і професійне життя», «реабілітація». Синонімічні терміни також є поширеними в найменуваннях різноманітних порушень і захворювань: *“adiposité”* (f) / *“adipose”* (f) / *“engraissement”* (m) / *“obésité”* (f) / *“pimélose”* (f) – українською «ожиріння»; *“cyphose”* (f) / *“dos (m) rond”* / *“dos (m) voûté”* / *“gibbosité”* (f) – українською «кіфоз»; *“infarctus”* (m) / *“embolie”* (f) – українською «інфаркт»; *“hémorragie”* (f) / *“apoplexie”* (f) / *“écoulement (m) sanguin”* / *“saignement”* (m) / *“saignage”* (m) – українською «кровотеча»; серед анатомічних термінів: *“cerveau”* (m) / *“encéphale”* (m) – українською «мозок»; *“colonne (f) vertébrale”* / *“épine (f) dorsale”* / *“échine”* (f) / *“rachis”* (m) – українською «хребет»; *“cœur”* (m) / *“cor”* (m) – українською «серце»; засобів і методів реабілітації й відновлення: *“ambulateur”* (m) / *“déambulateur”* (m) / *“marchette”* (f) / *“cadre (m) de marche”* / *“support (m) de marche”* – українською «ходулі»; зазначимо, що «ходулі з колесами» перекладаються французькою мовою *“rollator”* (m); *“guérison”* (f) / *“convalescence”* (f) / *“reconvalescence”* (f) / *“recouvrement”* (m) / *“rétablissement”* (m) – українською «одужання»; *“cyclo-ergomètre”* (m) / *“bicyclette (f) ergométrique”* / *“bicyclette (f) de rééducation”* – українською «велоергометр». Із синонімічного ряду завжди доцільно виокремлювати найбільш удалий і точний термін.

У термінології фізичної й медичної реабілітації у французькій та українській мовах представлено терміни-слова: *“prothèse”* (f) / «протез», *“orthèse”* (f) / «ортез», *“fracture”* (f) / «перелом», *“amputation”* (f) / «ампутація», *“béquille”* (f) / «милиця»; і терміни-словосполучення: *“charge (f) physique”* / «фізичне навантаження в лікувальній фізичній культурі», *“déficiência (f) physique”* / «фізична вада», *“gymnastique (f) médicale”* / «лікувальна фізична культура», *“semelle (f) orthopédique”* / «ортопедична устілка», *“kinésithérapie (f) active”* / «активна лікувальна гімнастика» etc.

Усі попередньо наведені приклади показують нам, що в термінології фізичної й медичної

реабілітації французької та української мов терміни-однословни утворюються за допомогою лексико-семантичного й морфологічного способів; складені терміни утворюються за допомогою синтаксичного способу. Розглянемо ще низку термінів: *“audioprothèse”* (f) українською перекладаємо «аудиопротез» або «слуховий апарат», *“astasie-abasie”* (f) – українською «астазія-абазія» або «нездатність стояти й ходити», *“audi-muté”* (f) – українською «глухонімота», *“cypho-scoliose”* (f) – українською «кіфосколиоз»; *“canne-béquille”* (f) – українською «милиця з опорою на передпліччя»; *“chirurgien-orthopédiste”* (m) – українською «хірург-ортпед»; *“électro-encéphalographie”* (f) – українською «електроенцефалографія»; *“électronystagmographie”* (f) – українською «електроністагмографія»; *“masso-kinésithérapie”* (f) – українською «масокінезітерапія», «лікування масажем у поєднанні з лікувальною фізичною культурою»; *“surdopédagogie”* (f) – українською «сурдопедагогіка»; *“mécanothérapie”* (f) – українською «механотерапія»; *“kinébalnéothérapie”* (f) – українською «кінебальнеотерапія»; *“hydrobalnéothérapie”* (f) – українською «гідробальнеотерапія» etc.

Урешті, розглянемо фразеологізми та метафори, які є доволі поширеними в термінології реабілітації. Французьку фразеологічну одиницю *“jambe (f) de bois”* перекладаємо українською мовою «інвалід із дерев'яною ногою»; *“canne (f) blanche”* – «ціпок»; *“coup (m) de vent”* – «простуда». Метафори в термінології реабілітації ґрунтуються на різноманітних асоціаціях, які з'являються під час порівняння чи зіставлення з певними об'єктами в реальному житті й показують нам сприйняття дійсності. Як правило, вони вживаються для найменування вад і порушень, зокрема деформацій: *“arachnodactylie”* (f) перекладаємо «арахнодактилія» або ж «павуча кисть» (аномалія розвитку, при якій відбувається подовження або потоншення пальців рух і ніг; грецькою *arachnē* означає павук – маємо порівняння); *“bec-de-lièvre”* (m) перекладаємо «заяча губа» (порівняння); *“main (f) de singe”* – «мавпяча кисть» або ж «рука Арана-Дюшена» (порівняння; епонім, утворений від імен французьких лікарів François Amilcar Aran (1817–1861) і Guillaume-Benjamin-Amand Duchenne (1806–1875)); захворювань: *“infarctus (m) blanc”* перекладаємо «білий інфаркт» або ж «анемічний інфаркт»; *“angine (f) de poitrine”* / *“angine (f) pectorale”* / *“angor”* (m) / *“angor pectoris”* (m) / *“sténocardie”* – «стенокардія» або «грудна жаба».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Семантичний аналіз французьких та українських термінів у галузі реабілітації дає змогу дійти висновку про важливу роль грецьких і латинських терміноелементів у їхньому творенні, існування явища термінологічної синонімії (із синонімічного ряду доречно виділяти найбільш точний термін) та антонімії, а також доводити факт використання метафори і фразеологічних одиниць у зазначеній термінології. Перспективи подальших досліджень убачаємо у більш детальному аналізі синонімії й труднощів перекладу термінів у галузі реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д'яков А. С. Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
2. Коваль Р. С. Аббревіатури в термінології реабілітації / Р. С. Коваль // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. – Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – 2016. – Вип. 11–12. – Частина 1. – С. 272–276.
3. Коваль Р. С. Епоніми в термінології фізичної і медичної реабілітації (на матеріалі французької та української мов) / Р. С. Коваль // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». – 2015. – № 3 (304). – С. 293–298.
4. Коваль Р. С. Запозичення в термінології реабілітації / Р. С. Коваль // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія (мовознавство)» : збірник наукових праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2015. – Вип. 22. – С. 21–27.
5. Коваль Р. С. Топоніми в термінології фізичної й медичної реабілітації / Р. С. Коваль // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2015. – Вип. 15. – Т. 2. – С. 58–60.
6. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : [монографія] / І. М. Кочан. – Львів : Вид. ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с.
7. Мухін В. М. Фізична реабілітація : [підручник] / В. М. Мухін. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – 448 с.
8. Панько Т. І. Українське термінознавство : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Дубогай О. Д. Основні поняття й терміни здоров'язбереження та фізичної реабілітації в системі освіти : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. Д. Дубогай, А. І. Альошина, В. Є. Лавренюк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 296 с.
2. Козырева О. В. Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия : [учеб. слов.-справ.] / О. В. Козырева, А. А. Иванов. – М. : Сов. спорт, 2010. – 278 с.
3. Кравченко А. І. Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей «Фізична реабілітація», «Фізична культура» : [навч. посібник] / А. І. Кравченко, Ю. О. Лянной, В. В. Купина. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – 212 с.
4. Мерзлікіна О. А. Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації / О. А. Мерзлікіна, О. В. Гузій. – Л. : Вид. ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 48 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Dufour M. Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation / M. Dufour, M. Gedda. – Paris : Maloine, 2007. – 582 p.
7. Zribi G. Dictionnaire du handicap. 7 édition / G. Zribi, D. Poupée-Fontaine. – Rennes : Presses de l'EHESP, 2011. – 349 p.